

MEHMET SÂMİH'İN ÜSKÜP VALİSİ MÜŞİR MUSTAFA PAŞA MEDHİYESİ BAĞLAMINDA BİR TARİHİ DÖNEM İNCELEMESİ

A STUDY OF HISTORICAL ERA WITHIN THE CONTEXT OF MEHMET SÂMİH'S EULOGY TO MÜŞİR MUSTAFA PAŞA, THE THEN-GOVERNER OF SCOPJE

Nurettin ÇALIŞKAN*
Mehmet ÜNAL**

Öz

19. yüzyıl Osmanlı devletinin en ıstıraplı ve en uzun yüzyılıdır. Bu yüzyıl, sayısız siyasi ve sosyal buhrana, sayısız harici müdahale, savaş ve toprak kaybına ve ağır insani trajedi ve yıkımlara tanık oldu. Rumeli yani Balkanlardaki Osmanlı varlığı ve bakiyesi, o asrın acı hatıralarını bugün dahi canlı bir biçimde yaşamaktadır. Balkanlardaki Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmalar bugün altı farklı milletin devletleşmesi ile neticelendi.

Tarih, bireylerin tanıklıkların titiz bir tenkidi ile oluşturulan sağlam ve sahih tarihi bilgiler üzerine inşa edilir. Bu bilgi yalnız vak'anüvis ve müverrihlerin mensur metinlerinde değil, yaşanan veya şahit olunan vakaların aktarıldığı manzum metinlerde de vardır.

Bu çalışmada Mehmed Sâmih'in, 19. yüzyılın ikinci yarısında Üsküp valiliği yapan Müşir Mustafa Paşa için kaleme aldığı bir kaside, yazıldığı dönem ve olayları çerçevesinde incelenecek; şiirin döneminin anlaşılmasına yaptığı katkı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vali, Mustafa Paşa, Prizren, Sırp, Üsküp, Balkanlar, Kaside.

Abstract

19th century was the longest time and the most painful period in the history of Ottomans. This century was a witness within the Ottoman Empire to many social and political crises, many external interventions and wars, too much losses of lands and many human tragedies and sufferings.

History is constructed on the sound information derived from what individuals bear witness to and report. Statements and texts of this form not only come from the chroniclers' and historians' notes and documents but from texts written in verse through which people relate dates and cases and events.

One of the poetic works above-mentioned is a eulogy to Müşir Mustafa Paşa, a governer of Scopje during the eighteen sixties by Mehmed Sâmih. This eulogy will be studied in terms of the era's social and political situation and the events of that period.

Keywords: Eley, Governer, Skopje, Balkans, Mustafa Paşa, Prizren.

Giriş

Bir ülkede vuku bulan siyasi, dini, etnik ve benzeri bütün olaylar, bir aidiyeti olsun veya olmasın birey ve onun içinde bulunduğu toplumda başlar ve orada son bulur. Bu yönüyle her vak'anun sosyolojik bir cephesi bulunur ve onun konusu olur. Edebi ürünlerin sosyolojik boyutu edebiyat sosyolojisi inceleme alanına girer. Tarihi seyri içinde tanık olunan veya içinde yer alınan her tür toplumsal vak'aya dair gözlem ve duygular nazım veya nesir olarak edebi ürüne dönüşünce, yazarın/şairin sosyal yaşanmışlıklara yaptığı atıflar sosyolojinin konusu olur. Edebiyat sosyolojisi, modern edebi kuramlarca, modern edebi türler ve özellikle roman için bir tahlil yöntemi olarak kabul edilir. Ama bu yöntem, divan edebiyatı için de özellikle kasidenin muhtevastındaki sosyal bahislerin tahlilinde bir bakış açısı imkânı sunmaktadır.

Osmanlı Devleti 14. yüzyıldan itibaren Avrupa'ya yaptığı fütûhatı Balkanlar üzerinden gerçekleştirdi. Anadolu'dan Rumeli'ye geçildiğinde devleti yönetenlerin zihin ve muhayyilesinde Balkanlarda "îlâ-yı kelimetullah"ı gerçekleştirmek mi; fütûhat yoluyla bölgenin zenginliğini devşirmek mi olduğunu beş asırlık hâkimiyeti süresince takip ettiği yönetim siyaseti ve icra biçimi üzerinden cevaplandırmak mümkündür. Bölgede batıdan Avusturya-Macaristan ve kuzeydoğudan Rusya'nın nüfuz siyaseti ve bölgedeki tebaasının talepleri arasında sıkışan ve bunalan Osmanlı payitahtı, İstanbul'un hakimiyetini sürdürme siyasetinin halklar nezdinde karşılığının giderek azalması ve nihayet 1912'de elinde kalan son Balkan topraklarından çekilmesi tarihi ve sosyolojik bakımdan devasa bir olaydır. İncelenen manzumede birkaç kez geçen Sırp kelimesi, o döneme kadarki Balkan tecrübesinin bir kasideye yansımış halidir. Bugünden geçen beş asırlık Balkan mirasına bakıldığında bölgenin Müslüman geçmişinin nasıl keskin ve acı bir istihaleden geçtiği daha bariz görülmektedir. Coğrafyalarının giderek daraldığını hisseden bir Osmanlı entelektüelinin ruhen bir göğüs daralması ve kalp sıkışması yaşadığını manzumenin satır

* Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, el-mek: ncaliskan@mehmetakif.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fak. Türk-İslam Edebiyatı, el-mek: mehmet.unal@usak.edu.tr

arasında görmek mümkündür. Bu tespitin hakikatinin bir tanığı olarak Yahya Kemal'i burada anmak gerekir. Onun *Açık Deniz* ve *Kaybolan Şehir* gibi birçok şiirinde hissettiği ve dile getirdiği tahassür, Balkanların baştan tamamen kaybedilişine kadarki yaşananların hikâyesidir.¹ Bir temsil hüviyeti ve değeri taşıyan Üsküp vilayeti, onun mısralarında Bursa ile özdeşleşecek kadar anavatanın tabii bir parçası addedilmiştir. Bu hissi doğuran en büyük amil Kosova'dan Batı Trakya'ya bölgenin 523 yıl Müslüman Türk'ün elinde şekil almış olmasıdır.

1. En Uzun Yüzyılın Ortasında Balkanlar: Sosyal ve Siyasi Bir Tahlil

Yazıya konu olan manzumenin tahliline geçmeden önce, muhtevasında bahsi geçen Kosova ve Balkanlarda Sırp olgusunun tarihi ve sosyal seyrini kısaca özetlemek yararlı olacaktır.

Osmanlı Devleti, kuruluşundan inkırazına kadar denizden Akdeniz, karadan Anadolu ve Rumeli olmak üzere üç hat üzerinden büyüdü ve geri çekildi. Rumeli ve ötesine Adriyatik denizine uzanan Osmanlı hâkimiyeti beş yüz elli yıl sürdü. Ne var ki bu uzun zaman içinde oluşan "Balkan imparatorluğu" tecrübesi, orayı kalıcı yurt yapmaya sağlayacak bir sosyal siyaset üretmedi. 1354'ten 1683'e kadar süren fütuhât yerini 1821'e kadar Avusturya-Macaristan imparatorluğu öncülüğünde haçlıların açtıkları harpler karşısında mevcut hudutları muhafaza etmek için geçti. 1821'de başlayan ve 1829'da bağımsızlığı ile neticelenen kanlı Yunan isyanı ile Balkanlardan çekiliş süreci başladı ve 1912'de Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ Krallıklarından oluşan birliğin Rusya desteğinde başlattıkları savaş ile 1913'de Osmanlı Devleti'nin Balkan tecrübesi sona erdi. Avrupa aydınlanmacılığının doğurduğu milliyetçilik akımının rüzgârında, bu coğrafyadaki toplumsal dokunun bileşenleri, ardı arkası kesilmeyen isyanlarla iki asır içinde yeni devletlere evrildi.

İç içe geçmiş etnik yapılarla karmaşık bir demografik yapısı olan Balkanlar, Osmanlı sonrasında günümüze kadar devam eden çatışmacı sosyal temeli ile yedi asırlık siyasi tecrübeyi tamamlamış değildir. Bulgaristan'da Müslüman azınlığa uygulanan zorla isim değiştirme politikası, Sırp'ların Bosna Hersek'de yaptığı soykırım, Makedonya'daki etnik ve siyasi meseleler ve Kosova'nın bağımsızlığı bölgedeki sakin havanın yerini birden kaosa bırakabildiğini ve barışın ne kadar kırılğan olduğunu ortaya koyan örneklerdir.

Balkan coğrafyasında Osmanlı hâkimiyetinin Anadolu'da olduğu gibi kalıcı olmamasının şüphesiz iç ve dış sebepleri vardır. Ortaylı, meseleyi Osmanlılık ve hanedan kavramları etrafında tahlil eder ve hayat tarzı, sözlü kültürü, mimarisi, bedii zevkleri ile hanedanda temessül eden Osmanlı tipinin her hangi bir

¹ *Kaybolan Şehir*

Üsküp ki Yıldırım Beyazıd Han diyârındır

Evlad-ı Fatihân'a onun yâdigârındır

Firûze kubbelerle yalnız bizim şehrimizdi o

Yalnız bizimdi, çehre ve rûhuyla bizdi o

Üsküp ki Şar Dağ'ında devâmıydı Bursa'nın

Bir lâle bahçesiydi dökülmüş temiz kanın

Üç şanlı harbin arş'a asılmış silâhları

Parlardı yaşlı gözlerle bayram sabahları

Ben girmeden hayâtı şafaklandırın çağâ

Bir sonbaharda annemi gömdük o toprağa

İs'a Bey'in fetihde açılmış mezarlığı

Hulyâma âhiret gibi nakşetti varlığı

Vaktiyle öz vatanda bizimken, bugün niçin

Üsküp bizim değil? Bunu duydum, için için

Kalbimde bir hayâlî kalıp kaybolan şehir

Ayrılmamın bıraktığı ihicran derindedir

Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene

Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene (Yahya Kemal (1997). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: İst. Fetih Cemiyeti, Özal Matbaası, s. 77)

Açık deniz

Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum

Her lâhza bir alev gibi hasretti duyduğum

Kalbimde vardı "Byron"u bedbaht eden melâl

Gezdim o yaşta dağları, hulyâm içinde lâl

Aldım Rakofça kırlarının hür havâsını

Duydum, akıncı cedlerimin ihtirâsını

Her yaz, şimâle doğru asırlarca bir koşu

Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultulu

Mağlûpken ordu, yaşlı dururken bütün vatan

Rü'yâma girdi her gece bir fâtiyhâne zan

Hicretlerin bakıyyesi hicranlı duygular

Mahzun hudutların ötesinden akan sular

Gönliimde hep o zanla berâber çağıldadı

Bildim nedir ufuktaki sonsuzluğun tadı

Bir gün dedim ki "istemem artık ne yer ne yâr!"

Çıktım sürekli gurbete, gezdim diyâr diyâr

Gittim o son diyâra ki serhaddidir yerin

Hâlâ dilimdedir tuzu engin denizlerin (age, s.14 -16.)

etnik azınlığa değil, yetenekli ve bilgili her ırkta insanın yönetici sınıfa terfi ederek bu tipi temsil edebildiğini ileri sürer. Onun dışındaki halk kendi ait olduğu bir diğerinden kesin çizgilerle ayrılan kapalı cemaat veya etnisitesi içinde yaşar gider; birey keşfedilir ve kabiliyetiyle temayüz ederse yönetici sınıfa dâhil olur ve hayatı değişirdi. Ne var ki Balkanlardaki tebaa geçmişte devletleri, müstakil kiliseleri, sosyal, kültürel gelenekleri olan milletlere mensuptu. Slav ve Helen unsurlar 1683 ikinci Viyana ricatinden sonra siyasi ve kültürel olarak Avusturya ve Rusya'nın çekim alanına girmeye başladı. Batıya açılan Rus sosyal hayatı ve kültürü, siyaseti de etkiliyor ve Rusya Balkanlarda daha faal olmaya başlıyordu. Hristiyan tebaanın itaati isyana; itimadı sadakatsizliğe dönüşmeye başladı. Devşirme nizamının terkedilmesi Balkan milletlerinin yönetime giden yolunu kesmiş, yönetici sınıf büsbütün Anadolu'ya münhasır hale gelmişti. Kozmopolit Osmanlılık kavramının sosyal olarak devre dışı kalması ise Hristiyan halkların köklerine geri dönmesi manasına geliyordu. Rum kilisesinin üç asır boyunca devlet hamiliğinde bütün Ortodoksların temsilcisi olarak tescil edilmesine, Slav kilisesinin beslediği hınç büyüyordu. Sırbistan kilisesi de yönünü Rusya'ya dönmüş ve sahip olduğu dini külliyatı Rus Kilisesinin istifadesine sunmuştu (Ortaylı, 2008: 60-63). Jelavich, Balkan Ortodoks kiliselerinin geçmişe dair mirası koruma ve bugüne taşımada en büyük amil olduğunu ifade eder. *"Patrikhane, elbette payitaht ile yakın ilişki içinde olmuşsa da, kilise umumi manada müntesiplerinin diğer din mensuplarından farklı ve üstün olduğu ve Müslümanların o coğrafyada işgalci olduğu düşüncesini onların bilinçaltına yerleştirmişti. Mevcut tek eğitim kurumunun kilise oldu hatırdaki tutulursa, Osmanlı idaresinin yerli halkın Hristiyanlık aidiyetlerini değiştirme imkânı hiç yoktu. Laik bir eğitim düzeninin oluşmamış olması, Hristiyan ve Müslüman unsurların zihniyetini yönlendirebilecek tek araçtan mahrum kılıyordu. Bunun da üstünde halkın elindeki dini külliyat azizlerin, maktüllerin ve kahramanların hatıralarını canlı biçimde muhayyilede yaşatıyordu. Özellikle yakın geçmişlerinde İslam'a ve Müslümanlara karşı mücadelede ölen kişilerin hikayeleri halk muhayyilesi için daha da tahrik edici idi. Resim sanatı da geçmiş idareci ve kralların portreleri üzerinden icra ediliyor ve ulu Bizans, Bulgar ve Sırp imparatorluklarının hatırasını zinde tutuyordu"* (Jelavich, 1999, 174).

Osmanlı Devleti'nin sona eren refah dönemi; sonu görünmeyen sosyal ve iktisadi buhranlar ve payitahtın azalan ve hatta olmayan otoritesi Balkan eyaletlerini daha çok vurdu ve buralarda adem-i merkezîyetçi bir idari maslahat yerleşmeye başladı. Merkezden ihtiyaç ve taleplerine cevap alamayan coğrafya halkının yönetimi, imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi yerel ayanların eline kaldı.

Balkanlar aynı dönemde Avusturya'nın Akdeniz'de geliştirdiği ticaretin hammadde kaynağı bir coğrafya oldu ve böylece halk zenginleşip kendi burjuva sınıfını oluşturmaya başladı. Bu da kendi gelenek ve kültürlerini eğitim yolu ile yeni nesillere daha sağlam biçimde aktarmalarını kolaylaştırdı. Buraya kadar saydığımız sosyal, dini, iktisadi ve siyasi amiller Balkanlarda önce çeteler, örgütlü ve sonra geniş çaplı kalkışmalar yoluyla bağımsızlık isyanlarına ve Panslavizm'e giden yolu açıyordu.

Rum kilisesine tanınan imtiyazlar bu unsurun Osmanlılık bilincini değil, içlerindeki ayrılıkçı düşünceleri besledi. Üç asır sahip oldukları imtiyazlar ve Yunan kültüründen beslenen Aydınlanma ve hümanizm sayesinde Avrupa'da kolayca Yunanî bir kamuoyu oluşturdular. Böylece Balkanlarda özellikle Romen ve Bulgar tebaa okullaşma yoluyla Yunan kültür zihniyetine müzahir olmuştu. Artık 18. yüzyıla kadar öyle veya böyle devam eden Osmanlı tebaası olma bilinci Balkanlarda azınlığa düşmüştü (Ortaylı, 2008, 65).

Sırların uluslaşma sürecinde Avusturya hükümeti Tuna'nın kuzeyinde kalan Sırlara muhtariyet vererek kurumlarını oluşturma fırsatı tanımış ama Çek, Hırvat ve Slovenler gibi diğer Slav azınlıklara acımasız davranarak ikiyüzlü tavır göstermiştir. Böylece Osmanlı Sırları, kuzeydeki Sırların müreffeh hayatı karşısında daha da kinleniyor ve Balkanlarda her Osmanlı-Avusturya savaşı ile isyana hazır hale geliyorlardı. Buna Bayraktar Hacı Mustafa Paşa gibi Sırları gönüllerine giren iyi idarecilerin rakiplerince ortadan kaldırılması gibi eylemler ekleniyor ve Sırbistan ihtilali adım adım yaklaşıyordu (Ortaylı, 2008, 66).

Sırp Knezi Kara Yorgi reisliğinde 1803'de ayaklanan Sırlar özerklik talebini payitahta ilettiler. Yorgi, Rusya'yı Osmanlı'ya savaş açmaya kışkırtıyor ve *"Din ve ırk kardeşimiz olan Rusya'ya aşkımızı ve bağlılığımızı daha iyi göstermeye vesile olacak bu haberi Tanrı'nın lütfu olarak kabul ediyorum"* (Arslantaş, 2005, 125). diyordu. Rusya Sırlara Napolyon'un Orta Avrupa'dan Rusya'ya ilerleyişi sebebiyle destek vermedi ise de, Napolyon tehlikesi geçince araya girdi ve Sırbistan'a muhtariyet verildi. 1829'da Edirne'de şartları Küçük Kaynarca antlaşmasından daha ağır bir antlaşma ile kabul edilen özerklik, Osmanlı'nın Balkanlarda varlığına ilk ölümcül darbe idi. 1827'de Navarin Limanındaki Osmanlı-Mısır donanmasının İngiliz, Rus ve Fransız müttefik donanması tarafından imhası Yunanistan'ın Avrupa vesayetinde bağımsız bir kraliyet olarak tescil edilmesine giden yolu açmıştı. Bunu Sırp, Bulgar ve Arnavutluk takip edecekti. Nihayet 1878 Berlin Kongresi ile Osmanlı'ya Sırbistan'ın bağımsızlığı kabul ettirildi (Jelavich, 1999, 226).

19. yüzyılda Batı alemi geçirdiği sosyolojik, kültürel ve siyasi değişimi ve hegemonik talebini daha da derinleştirmişti. Osmanlı yönetimi bunu doğru okuyup tahlil ederek inisiyatif alma becerisine sahip bir Babıali bürokrasisi yetiştirmeyi ihmal etti. Tanzimat fermanı Balkan milletlerinin bağımsızlık yolunda

ihtiyaç duyduğu hukuki düzenlemeyi sanki altın tepside sundu. 15. yüzyıldan beri süren iskân politikası tersine işlemeye başlayacak ve kanlı zulüm ve vahşet örnekleri ile bugüne değin devam edecek olan Balkanlar'dan Türkiye'ye muhaceret dramı başlayacaktı. Bir anayurt olan Balkanlar'ın nasıl bir kıyım sahasına dönüştüğüne dair onlarca hatırat ve inceleme üç asırlık bir dramın tanıkları olarak Balkan Türkleri ve Müslüman unsurların bilinç altını yansıtır. Comyn-Platt'ın ifadesi ile Avrupa'nın ve Rusya'nın "hasta adam"dan kurtulması için bu kaçınılmaz bir neticedir: "Herkes kanburundan bir türlü kurtulamayan yaşlı denizci ve Sinbad'ın uyur halde iken bir gün onu öldürmesi hikayesini bilir. Bütün Avrupa'nın Türkiye'ye biçtiği yer ve önem budur. Komşuları ile toplumsal ve siyasi yönlerden uyumsuz bir ülke olarak Türkiye Avrupa'nın sırtında bir kamburdur. Onun Asya taşınması herkesçe elzem görülür ama ne yazık ki ne kadar şiddetle arzu edilse de varisi veya halefinin kim olacağı konusunda büyük güçler arasında bir uzlaşma yoktur." (Comyn-Platt 1906, 6).

Avrupa'daki birbirine ters ilkeler vaz eden liberal ve ulusalcı dönüşüm ve devrimlerle benzer nitelik ve özelliklere sahip olan Balkan ulusçuluğu, giderek derebeyliği ve istibdatçı yönetim biçiminin yerini temel vatandaşlık esaslarına dayalı anayasal hükümetlerin almasını amaçlıyordu. Jelaviç, Balkan isyanlarındaki liderlerin de aynı dil ve tarihi geçmişe sahip halkların bir ulus oluşturduğunu; ne var ki yönetime geçince serbestiyetçiliği unutan bu kişilerin ulusçuluktan hiç taviz vermediklerini ifade eder. Bu iki ideoloji Doğu Avrupa'da Hasburg ve Osmanlı hanedan yönetimlerinin bozulması ve hükmettikleri coğrafyada anayasa temelli ulus devletlerin oluşmasını hedefledi. Teorideki bu hedeften önce bölgede Osmanlıyı çekilme eşiğine getiren şartlar çoktan oluşmuştu. Yani kültürel kökleri keşif ve dilde uyanış zaten ulusçu ayrılıkçılık ile başabaş gidiyordu. (Jelavich, 1999, 174). Bu yarımadaadaki Sırp, Yunan, Bulgar, Makedon, Arnavut, Hırvat, Romen ve Karadağ ulusçuluğundan sekiz yeni devlet doğdu.

2. Osmanlı Devletinin Balkan Siyaseti

Osmanlı devletinin yaklaşık altı asırlık Balkan hâkimiyeti, onun sosyal düzen oluşturma ve siyaset yapma tecrübesinin laboratuvarı gibidir. Bölgeyi oluşturan Sırp, Yunan, Bulgar, Makedon, Arnavutluk, Karadağ, Hırvat ve Romen milletlerinin ayrılık maceraları bütün bir resim halinde veya her bir ulus için ayrı bir tarih içinde araştırılır, tahlil edilir ve yazılır. Ama hepsinin merkezinde Osmanlı devleti vardır. Konu bu ulusların Osmanlı ile mücadeleleri ve içlerindeki Osmanlı bakiyesi Türk varlığı üzerindeki baskı, zulüm ve tehcir politikaları bakımından ele alınır. Yukarıda yapılan genel tahlilin ardından burada Sırp İsyanlarının tarihi seyri muhtasar olarak aktarılacaktır.

Bugünkü Sırbistan Bosna Hersek, Kosova, ve Makedonya'daki Sırp azınlığın yaşadığı "terra irredanta" (geri alınamamış toprak) üzerinden iredantist bir siyaset gütmektedir. İredantizm, bir ülkenin genellikle komşu ülke sınırları içinde soy, dil, din, tarih veya kültür bağının olduğu insanların yaşadığı coğrafya ile bir gün birleşme idealini içeren ideoloji anlamına gelmektedir (Ortaylı, 2008, 65). Sırbistan, Balkan devletleri arasında bu ideali realize etmeye çalışan ve silahlı savaşa kadar götüren bir Balkan devletidir. Sırpların birinci isyan hareketi Kara Yorgi önderliğinde 1804'den 1815'e kadar; ikincisi ise onu ortadan kaldıran Miloş Obrenoviç önderliğinde yapılmış ve 181'den 1833'e kadar sürmüştür. Bu isyanlar Sırp tarihçilerce milli bağımsızlık hareketleri veya Marksist olanlarca devrime giden eylemler olarak nitelendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin beka mücadelesini yalnızca Sırp isyanları üzerinden okumak dahi, Osmanlı tarihinin değil bir yüzyılı bir gününün bile sükûnet içinde geçmediğini göstermektedir. Devletin huzuru sağlamak için geliştirdiği ve kullandığı araçlar bellidir. Devlet, asiler, onları tedip için görevlendirilen Paşa veya askeri yetkili, yeniçeri yamakları, Müslüman ve Hristiyan reyanın oluşturduğu tabloda uygulanan siyaset bir sarkaca benzemektedir. Mesela, Belgrad ve havalisinde yamaklar ve onların dayıları halka ağır zulüm ve baskı uygular; Sırp knezleri örgütlenir ve isyana kalkışırlar. Devlet hem yamak taifesi hem de asileri tedip etmek için bir paşa görevlendirir ve asiler belli usullerle ikna ve yamak dayıları tenkil edilir. Bu kez sükûneti sağlayan askeri komutan, reaya üzerinde baskı unsuru olmaya başlar. Yamakların devlete karşı hareketi bazen o boyuta gelir ki 1802'de Belgrad'da Sırpların güvenini kazanıp huzuru tesis eden Hacı Mustafa Paşa'nın dahi canına kıymaktan çekinmezler. Hacı Mustafa Paşa yeniçeri dayı ve yamaklarının halka zulmetmesinin önüne geçmiş ve 1801'de bu eşkiya taifesi tarafından şehid edilene kadar Sırbistan'da tam manasıyla bir sulh ve sükûnet dönemi yaşanmıştı. (Uygun, 2013, 633-650).

Hudut boylarında devlet ve merkezin adaleti tesis etme gücünün zayıflaması, habis ur mahiyetindeki aracı oluşumları sahneye taşır. Dolayısıyla Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyetinin son iki asırlık sancılı sürecini ve sonunu hazırlayan en önemli sâiklerden birinin kendi bünyesinde taşıdığı zaaflardır demek yanlış olmayacaktır.

Balkanlarda beliren Helenlik ve Slavlık kavramları etrafında beliren etnik milliyetçilik kıvılcımları önce Rusya ile savaşı bitiren 1812 Bükreş antlaşması ile söndürülmeye çalışıldı ve Sırlara kısmi muhtariyet verildi. Merkezi otoritenin gücünü daha da kaybetmesi ve peş peşe gelen Bulgar, Makedon ve Arnavut Komitacılarının kanlı eylemleri ile kıvılcım alevlere dönüştü. Rusya, Avusturya ve diğer Avrupa

devletlerinin de müdahalesiyle iki asır boyunca büyüyerek topyekün bir savaş coğrafyası olan Balkanlar'daki yangın, Sırbistan'ın 1878 Berlin Antlaşması ile tamamen bağımsız olmasıyla da sönmedi. İkinci Balkan harbini bitiren ve yine Bükreş'te yapılan Bükreş Antlaşması şartlarına göre Osmanlı'nın Balkanlarda elinde bulundurduğu tek yer olan ve Selanik'e kadar uzanan Makedonya'nın Yunanistan ve Sırbistan arasında paylaşılması ile yangın söner gibi oldu. Ne var ki takip eden Birinci Cihan Harbi bu kez Büyük Sırbistan hayali ile Rusya'yı kıskırtan Sırp politikacılar ve militanları marifetiyle ateş bir kez daha yakıldı.

Arslantaş, modern Sırbistan'ın, Sırpların tarih ve toplumsal algısının ve sosyal sınıflarının Osmanlı'dan tam bağımsızlığını ilan ettiği 17. yüzyıldan 1878'e ve oradan bugüne geçirdiği sosyal, siyasi ve kurumsal tecrübeden oluştuğunu ifade eder. Aziz Sava gibi, ilk isyanın lideri Kara Yorgi, Sırp tarihinin ikinci büyük siması olmuştur. Sırpılık bilincinin inşasında yerli isyanlar dönemi ile düşmanlık, kin algı ve zihniyetinin teşekkülünde Osmanlı yer almış; 19. yüzyıl milli bağımsızlık için "Türk köleliğine" karşı mücadele dönemi kabul edilmiştir (Aslantaş, 2005, 165).

Ortaylı, ulusçuluk, bağımsızlık gibi kavramlardan neşet eden gelişmelerin Osmanlı Devletinin ilmi ve entelektüel mahfillerinde bir karşılığının olmadığını iddia eder: "Osmanlı arşivlerindeki resmi Türkçe belgeler ve 19. yüzyıl sonuna kadarki Türkçe basılı malzeme tarihçi açısından ulusalcı hareketleri sadece betimleyen ve dar biçimde yorumlayan kaynaklardır. Cevdet Paşa ve Lûtfi tarihinde ulusalcılık olaylarının nakledilişi, sadece resmi görüşün izlenmesi veya sansür gerçeğiyle açıklanacak gibi değildir. Osmanlı yönetimi Sırp ve Yunan İhtilaliyle karşı karşıya gelse de, ulusalcılık olgusunun gerçek niteliğini ve kökenini pek geç anlamışa benzemektedir. Osmanlı İmparatorluğunda ulusalcılık yakın bir tarihi olaydır. Ancak sorunun karışıklığı, inceleme yöntemlerinin ilkelliği ve malzemenin değerlendirilmesi onu münakaşa yaratan puslu bir tarihi dönem haline getirmiştir. Batı Avrupa kavramları ve terminolojisi ve olayın özü ise, birbirleriyle ilgisiz bir zarf ve mazrufu andırır" (Ortaylı, 2008, 86). Balkan uluslarının yeni devletler olarak bünyeden kopma sürecinde, Sırp isyanları bünyede zaafı derinleştirmiş; bölgede Osmanlı Devleti için idari meşruiyetin dayanaklarını zayıflatmış ve giderek ortadan kaldırmıştır.

3. 19. Yüzyıl Osmanlı Kosova'sı ve Üsküp

1847 yılına kadar Rumeli eyaleti sancaklarından olan Üsküp şehri, 1877 yılına kadar sırasıyla Üsküp, Manastır ve nihayet Kosova eyaletinin merkez vilayeti oldu. Mustafa Paşa'nın da üç yıla yakın valilik yaptığı bu belde, Yıldırım Bayezid döneminde Timurtaş Paşa ve onun komutanlarından Paşa Yiğit Bey tarafından 792/ 1389-1390 yılında fethedildi. Şehir 16. yüzyıla kadar Rumeli Vilayeti Paşa Livasına bağlı bir nahiye iken 1530 yılında ise Rumeli eyaletine bağlı bir kaza; 17. yüzyıl boyunca da bir sancak oldu. 1893 yılından, Devlet-i Osmaniye'den ayrıldığı 1912 yılına kadar Kosova vilayetinin idari merkez sancağı idi. Nüfusu çok sayıda etnik unsurdan oluşan diğer Balkan şehirleri gibi Üsküp de, 18. yüzyıldan itibaren sosyal, siyasi ve iktisadi bakımdan sürekli bir hareket ve karışıklık içinde oldu. Diğer bölgelerde olduğu gibi etnik bilinci uyandırmak için kan dökme de dahil her türlü yolu deneyen komitacılar ve çeteler Makedonya'da da faaldi. Öyle ki saf ırk bir Makedon kimliği oluşturmak için yazılmış çok sayıda eserden birinde, genç Makedonların Türk Soykırım bölükleri(!) ve kendi halkından hainler tarafından yok edildiği iddia edilir ve bu durum İrlanda bağımsızlık savaşında İrlandalıların yaşadıklarına benzetilir. Gerçekte oradaki Müslüman ve Türk varlığının toplu bir imha düzeni ile karşı karşıya oldukları gerçeği perdelenir. Zira aynı dönemde Sırp, Karadağ, Bulgar ve Yunan çetecilerin beyanları ve çağrıları hep aynıdır. Makedonlar da Balkan ulusçuluğunun "öteki"si olan "acımasız" Osmanlıların yönetimine karşı aynı "uzun Osmanlı gecesi"nden uyanmış olan Yunan, Sırp ve Bulgar kardeşlerinin yardımına minnettar olduklarını ifade ederler. (Damianopoulos, 2012, 16-21).

Kosova Sırpı için manidar bir öneme haizdir. 1389'da Sırp kralı Lazar'ın yenilmiş; Birinci ve İkinci Kosova savaşları Osmanlı ordusunun zafer ile neticelenmiştir. Bu olaylar ve Murat Hüdavendigâr'ın Sırp Miloş tarafından şehid edilmesi Sırp ulusçuluğunun şuur altını besleyen tarihi vakalardır. 1683 Viyana bozgunundan sonra Avusturya ordusu desteğinde Kumanova'da Sırp krallığının ihyası denemesi yapıldıysa da Kırım Hanı Selim Giray ve Mora seraskeri Halil Paşa bölgeyi yeniden fethetti. Bundan sonraki asırlar, Sırpın ve daha çok da Arnavutların ayrılıkçı isyanlarına tanık oldu. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sırp, Yunan ve Bulgar isyanları ile Osmanlı devletinin Balkan coğrafyasındaki varlığı tehlikeye düştü. Balkan ulusçuluğu, devleti kalan toprakları elde tutmak için ıslahat yapmaya zorladı. Osmanlı coğrafyasındaki sayısız idari reform teşebbüslerinden en büyük payı Balkanlar aldı. Kosova bölgesi Hristiyan ahalinin gönlünü kazanmayı amaçlayan eyalet ve vilayet merkezli yönetim biçimlerinin denenmesine tanıklık etti. 1850 yılında Üsküp merkezli eyalet tesis edildi. 1864 ve 1871'de Fransız idari sistemine benzer vilayetler teşkil edildi. Vidin, Silistre, Prizren, Üsküp ve Niş eyaletlerinden Tuna Eyaleti oluştu. 1868'de Üsküp ve İşkodra'nın birleşmesi ile yeni eyalet yapısı oluşturuldu. 1871'de Üsküp Sancağı, yine İşkodra'dan ayrılarak vilayet yapılan Prizren vilayetine tabi oldu. Bu sırada Üsküp Sancağı'nın yedi

kazası, altı yüz elli köyü ve bir nahiyesi vardı. 1874'de tekrar bir nizamname ile Manastır vilayeti oluşturularak İşkodra, Üsküb, Prizren, Debre ve Manastır sancakları Manastır vilayetine bağlandı (İnbaşı, 2012, 42/379).

Bu arada Avrupa devletleri bölgedeki Rus nüfuzunu dengelemek için mevcut durumun korunması konusunda uzlaşınca, yeni bir mülki taksimat gündeme geldi. 1876 Tersane Konferansında yapılan baskıya rağmen Osmanlı Devleti yeni Kosova vilayeti oluşturdu. Bu arada Niş eyaleti Sırbistan'a bırakıldı. Üsküb, 1880'li yıllarda Kosova vilayetine bağlı bir sancak hüviyetini korudu. 1888'de nihayet Kosova vilayeti merkezinin Üsküb olmasına karar verildi. Sabık merkez Piriştine'deki kurumlar Üsküb'e nakledildi. 1889 yılında Kosova vilayeti mülhakatında Üsküb, Priştine, Yenipazar, İpek, Prizren ve Taşlıca olmak üzere altı sancak ve onlara bağlı yirmi bir kaza, onaltı nahiyeye ve üçbinden fazla köy bulunmaktaydı. 1903'de Rusya ve Avusturya-Macaristan devletlerinin baskısı ile yapılan kısmi değişikliğe rağmen, bölge idari yapısını Birinci Balkan Harbi'ne kadar korudu. İlk Balkan harbine gelindiğinde, Kosova vilayeti Üsküb, Priştine, Sençe, İpek, Taşlıca ve Prizren sancaklarından oluşmakta idi (Yiğit, 2009, 78-81).

Tarihin içinden süzülüp gelen hakikatlerden biri de, Balkan uluslarının barbarlıkla ve soykırımla suçladıkları beş asırlık Osmanlı Hâkimiyetinde kendi sosyal ve kültürel miraslarının aynen korunmuş olmasıdır. Balkanlar'da tarihi realitenin, Ortodoks/Hristiyan inancı ile iç içe girmiş irrasyonel bir asabiyet duygusunun/ırk bilincinin ve insanın kendi kazanmadığı etnik hususiyetlerin her türlü insani değer ve ahlaki meziyetin önüne geçtiğini gösteren şiddet ve vahşet dolu aşırı sayıda vakadan oluştuğunu söylemek abartılı bir iddia değildir. Bu Hamdullah Suphi'nin ifadesinde çok sarıh biçimde görülür. Osmanlı halkı ve aydınlarının zihninde Balkan yangınına ve zulmüne tanıklığın yol açtığı travma ve husumeti tedavi etmek şöyle dursun, kalan az miktardaki azınlıkların varlığı üzerinde dahi etnik temizliğe girişilmiştir. *"Balkan milliyetperverliği başka milletlerin milliyetperverliğine benzemez. Balkan milliyetperverliği baskın, suikast, bomba ve çete hareketleriyle dolu hususî, kızıl bir tarihe maliktir. Balkan milliyetperverliği yırtıcıdır, vahşidir. Balkan memleketleri hayvanat-ı vahşiye bahçelerine benzer; her hududun arkasında birbirinden demir parmaklıklarla ayrılmış dış ve tırnaktan ibaret kan içici bir milliyetperverlik vardır. Bu milliyetperverlikler hudutların demirleri arasında mütemadi birbirine pençelerini uzatırlar ve yekdiğerini yırtarlar. Müştereken bizim üzerimize saldırdıkları zaman ne kadar vahşi iseler, Balkan muharebesinden sonra gördüğümüz üzere kendi aralarında boğuşmaya başladıkları zaman da o kadar vahşidirler"* (Boyar, 2007, 148).

Balkanlar'da etrafı kalın din zırhı ile kaplı aşırı milliyetçiliğin özünü tahlil sadedinde Demirel, dini kimliğin başlı başına bireyin milliyet, siyasi tercih, sosyal sınıfı ve statüsünün sınırlarını belirlediğini ve yöneticilerin bireyi anlamlandırmada başlıca referansın din olduğunu ifade eder. Din ve milliyet Balkanlarda kimlik oluşturmada yekdiğerine tamamen meczolmuş durumdadır. Yazar, aynı yazıda Sırpların gerek çoğunluk gerekse azınlık olarak yaşadıkları Balkan bölgelerinde psikolojik manada davranış ve eylemlerinin motifi ve sosyolojik manada nihai hedeflerinin ne olduğunu açıklayan somut bir durumdan bahseder: *"... Sırp milliyetçilik akımının en somut iki olayından birincisi, Sırp Bilimler Akademisi'nin 1844 yılında hazırlanmış ve 1986 yılında yeniden gözden geçirilerek güncelleştirmiş olduğu ve Sırbistan'ın etnik olarak arındırılmasını öngören plândır. Plân etnik bakımdan arındırılmış bir Sırbistan elde etmek için; tüm Müslümanların göçe zorlanmasını, göç etmemekte ısrar eden Müslümanların Hristiyan yapılmasını, bunları gerçekleştirilmeyen Müslümanların öldürülmesini ve tüm bunların gerçekleşmesi için her türlü şiddet, baskı ve zulmün uygulanmasını öngörmekteydi"* (Demirel, 2005, 62).

Arnavutlar ve Sırplar Kosova'yı aynı şiddette kendi anavatanlarının ayrılmaz bir parçası kabul etmektedir. Sırplar'ın bu iddiaya meşruiyet delillerinden biri 1389'da başkent Priştine yakınlarında Kosova Gülovası'nda (Kosova Polje) Gazi Mestan Meydanı'nda yapılan Birinci Kosova Savaşı'dır. Zaten Sırplar için soğuk savaş öncesi dönemde Kosova'dan "Eski Sırbistan"dır. Ayhan, Savaşın 600. yılı münasebetiyle 19 Kasım 1989'da Kosova'da yaptığı konuşmada zamanın Sırp siyasetçisi Miloseviç'in şu ifadesini nakleder: *"Her milletin sonsuza dek kalbinde sıcaklığını hissettiği bir aşkı vardır. Sırplar için bu Kosova'dır."* demiştir (Ayhan, 2010, 23). Bu ifade hamaset içermekle birlikte Sırpların Kosova'yı vatan kabul ettiklerinin tezahürüdür.

4. Kasidenin Şekil ve Edebi Yönü

Manzume, divan şiirinin sadasının zayıfladığı 19. yüzyılın ikinci yarısının tarihini taşımaktadır. Halveti-Şabani Şeyhi Nasûhi-zâde'nin neslinden olan manzumenin şairi Mehmed Sâmih Efendi (ö.1312/1894), Osmanlı devlet yönetiminde üst seviyede memur ve bir alim ve hukukçudur. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, şairin talik yazısıyla meşhur, nazım ve nesre kadir, güzel ahlak sahibi bir insan olduğunu aktarmakta; on gazelinin dışında diğer eserlerinin ise ortada olmadığını söylemektedir (İnal 1988, 1671). Buradan İbnü'l-Emin merhumun incelediğimiz kasideden haberinin olmadığı ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Mehmed Sâmih, döneminde Kosova ve Belgrad'da tanıdığı olduğu Sırp tahakküm ve zulmüne dair hissiyatını nazım yoluyla aktarmış; methiyesine Üsküb Eyalet valisi olarak atanınca bu mesele için çaba gösteren Mustafa Paşa'yı konu edinmiştir. Divan şiirinin gurup vakti olmasına rağmen, manzumenin biçim

ve terkip kullanımından klasik üsluba bütünüyle bağlı kaldığı görülmektedir. Elli sekiz beyitlik şiirde, kasidenin mutataşık yapı ve unsurları takip edilmiştir.

Kasidenin nesib bölümünde dönemin Osmanlı Sultanı Abdülaziz Hân'ın övgüsü yapılmış; girizgâh bölümünde Mustafa Paşa'nın padişah tarafından Üsküp vilayeti valisi olarak atanmasına dair beyitle Paşa'nın övgüsüne geçilmiştir. Paşanın hizmet ve vasıfları övüldükten sonra fahriye ve tegazzül yapılmış, duaya geçiş mısraından sonra iki beyitle Paşa için dua edilmiş; son beyitte Paşa'nın muhtemelen yeni görevi için İstanbul'a dönüşüne tarih düşülmüştür. Bu tarih, kaynaklarda verilen Paşa'nın dönüş tarihi ile uyusmaktadır.

Çıkdı bir târîh hâmem söyledi müjde deyüb

Mustafa Paşâ-yı âlî-nâm avdet eyledi

Beytin ikinci mısraında harflerin değeri verilerek eserdeki verilen tarihle hemen hemen aynı tarihi elde ediyoruz.

ایلدی	عودت	نام	عالی	پاشای	مصطفی
10+4+30+10+1	400+4+6+70	40+1+50	10+30+1+70	10+1+300+1+2	10+80+9+90+40

Hicri 1280; Rumi 1279; Miladi 1863 tarihlerine rastlamaktadır. Eserde de 1279 tarihi beytin sonunda verilmektedir.

5. Manzumenin Muhtevası

Kaside'nin başlığı biraz uzundur. Edebi ve ilmi metinlerde geçen "Yessera'llâhu bi'l-hayri mâ-yürîdü ve mâ-yeşâ" ibaresi kısaltılarak yalnız mef'ul kısmı kullanılmıştır.

Manzume, Sultan Abdülaziz'in medhiyesi ile başlar. Dönemine kadar yaşanan kötü gidişata dur demesi; dinin yani İslam'ın canlandırılması için Hüdâ/Allah, Sultan'a inayet eylemiş; dünya onun gelişi ile hasta ve dertlerden helak olmak üzere iken iyileşmiştir. Kudretli ve yüce gönüllü padişah lütf elini tebaası üzerine bir gölgelik kılmıştır. Yine yardım ve esenlik rüzgârının esmesiyle kâinata bir dinginlik ve tazelik hâkim olmuştur. Mülk aynası üzerinde bir toz izi dahi kalmamış; bulanıklık gitmiş yerini parlaklık almıştır. Bütün yaşananlar Sultan Abdülaziz'in de Hüsrev gibi asrının müceddidi yani yenileyicisi olduğunu göstermektedir. Bu tasvir ve yansıtmanın, yükseliş veya duraklama dönemi için değil de, çok ağır bir mali borç yükü altındaki Osmanlı Devleti'nin en ıstıraplı dönemi yani 19. yüzyılın ortaları için yapılmış olması ilginç bir çelişki oluşturmaktadır. Balkanlarda bağımsızlık ayaklanmaları hız kesmemişken,

Yâdına gelmez zamânında fiten bir kimsenin

Gerçi Sırbistân tuğyâna cesâret eyledi

beytinin tarihi realite ile ne kadar bağdaştığı tartışmalı olmaktadır.

Mevzuya geçiş: Yukarıda bahsedildiği gibi Abdülaziz döneminde (1861-1876) Sırp meselesi bağımsız bir Sırp devletinin tesisi sürecine girmiş; 1862'de Belgrad olayları ve akabindeki Kanlıca Konferansı ile Müslümanlar Belgrad'tan ve Sırbistan'dan çıkarılmıştır. Abdülaziz'in hal ve katl yılı olan 1876'nın aynı zamanda Sırbistan'ın bağımsızlığını kazandığı yıl olması da başka bir ilginç durumdur. Dolayısıyla manzumede mevzu edilen Kosova'daki Sırp meselesi'nin yerel ve mevzi bir boyutta olması ve Mustafa Paşa'nın buradaki Sırp'ların üzerine gitmiş olması muhtemeldir.

Sırbistan tuğyana cesaret eylemiş ama bahtı güzel padişah iş bitirici vezirinden meselenin hallini istemiş, o da daha kılıcını kabzasına koymadan düşman teslim olmuştur.

Mustafa Paşa'ya övgü: Manzumede Üsküp eyalet valisi Mustafa Paşa yöneticilik vasıflarının nitelikli oluşu ile övgülür. Kendisinin vezir rütbesiyle eyalet valisi olduğu anlaşılmaktadır. İsimlerinden birini taşıması ile Hz. Peygamber'e atıf yapılırken; cesareti ile Hz. Ali'ye ve doğruluğu ile Hz. Ebubekir'e kıyas edilerek kişiliği tanıtılıyor.

Paşa, valiliği sırasında müspet bir icraat ortaya koymuştur. Yaratılışından gelen yığılması ile eyalette huzursuzluk çıkararak ve belki de ayaklanıp zorbalık yapan Sırp'ları tedip etmiştir. Onun aldığı akıllı tedbirlerle önleri kesilen Sırp knezleri, pişmanlıkla hemen elçi gönderip sulh istemiştir. Manzumede yıllardır Sırp tasallutu altında ezilen Belgrad ve havalisindeki Müslüman ahalinin, Paşanın sağduyulu icraatı ile sükûnete kavuştukları ifade edilir. Bir kaç ay içinde sağlam bir netice ile mesele hallolmuştur. Ne var ki o 1860'larda iç kalesine sığınanlar dışında Belgrad'da zaten Müslüman kalmamıştı.²

Paşa'nın niteliklerinin övgüsü: Mustafa Paşa'nın iftihar edilen kişilik hususiyetleri konusunda fikir birliği vardır. İslam'a ve devlete üstün hizmetinden ötürü kendisi senâ/övgü şiirinin giriş beyti, nâmı da yücelik divanının üst tarafında baş levha olmuştur. Tabiatı kemal ve erdem mecmuasının başlığı; ahlaki da

² Ayşe Özkan, "Müslümanların Sırbistan'dan Çıkarılmalarının İlk Adımı: 1862 Belgrad Olayları ve Belgrad'ın Bombalanması", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, XXX/50, 171-195(2011), s.??

süratli kavrayışının giriş süsüdür. Kaza ve kader onun muradına göre icra etmiş; ferdin cevheri dahi onun bakışıyla ikiye bölünmüş; hikmet sırrı da akıl ve fikri hayrette bırakmıştır.

Medhiyelerin surreal ve mübalağada idraki zorlayan bir hususiyeti vardır. Burada Paşa, hikmet/felsefede İbn-i Sina ile kıyaslanır. Kainat sakinleri ile devrederken onun sözünden çıkmaz; Kendisi hükmü isabetli kişilerin makamının zinetidir ki, dergahını Allah bilgelerin sığınağı kılmıştır. Medhiyede Paşanın cömertliği Hatem-i Tâi; kahramanlığı Rüstem mazmunları ile ifade edilir. Paşa, varlığı salaha ulaştırma kitabının şirazesini/bir arada tutan bendidir. Hak, aklını bilgi ve tecrübenin anahtarı kılmıştır. Eşi bulunmaz bir mücevher gibi kişiliği ile şan ve şeref hazinesinin bekcisi, felsefe ve hikmette İbn-i Sina'nın dahi üstadıdır.

Vali hakkında halkın hisleri: Paşanın Üsküp vilayetinde valiliği sırasında adaletli yönetiminden ötürü herkes güven içinde yaşamış; İstanbul'(?)'a dönüşünde halk sevinçle bayram etmiş, tebrik ve hoş geldin demek için birbiriyle yarışmıştır. Buradan Paşa'nın halk tarafından iyi tanındığı sonucu çıkarılabilir.

Fahriye: Mehmed Samih'in fahriyesi klasik mazmunlarla örülüdür. Şâir-i mu'ciz-beyân, kân-ı belâgat, hurşid-i cihân-ârâ-yı nazm gibi terkiplerle Hasan b. Sabit'e ve âsâr-ı eslâfa meydan okumakta ve nazmunun kakafoniden uzak olduğunu iddia etmekte ve kasidesini iddiasına delil göstermektedir.

Yaptığı tegazzülde seleflerini andırır bir letafetin bulunduğu görülmektedir. Redifin diğer şairlerin "eyledi" redifli gazelleri ile karşılaştırılması ile sözlerinin orijinalliyi daha belirgin ortaya konulabilir.

Dua bölümü: Adet üzere önce fesat ve şer çarkının dönüşünü durduran Sultan Abdülaziz'in tahtta uzun yıllar kalması ve sonra Sırp meselesini sulha kavuşturan Paşa'nın ömrünün uzun olması temenni edilir. Tarih düşürme beyti ile de manzume sona erer.

Kasidenin muhtemelen şair nüshası olması ve memduha acele ile sunulma zarureti, bazı imla yanlışlarının tashih edilmesine imkan vermemiş olabilir.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatımızda yazıldıkları dönemin belli alanda şöhret bulmuş şahsiyetlerini methetmek için yazılmış kasideler muhtevalarında tarihi bilgi de taşırlar. Osmanlı Devletinin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde kasidenin dili bir bakıma dönemin kudret ve ihtişamının edebiyat yoluyla aktarılması işlevini de görüyordu. Bunun için gerekli ifade vasıtaları, Fars edebiyatından alınan mazmunlarla karşılanmıştı. Osmanlı kültüründe divan tertip etme geleneği 20. yüzyıla kadar azalarak da olsa devam etti. Bu arada divan sahibi olmayan şairlerin münferit kaside sunma zevki ve geleneği de yaşadı. Zira bu tür manzumeler, toplumsal ve kültürel iletişim ihtiyacını karşılayan bir nitelik taşımaktaydı. Manzum edebi eserlerin muhtevasında bulunan sosyal ve tarihi meseleler hakkındaki değiniler, sosyoloji ve tarihe ilişkin bilgi ve veri barındırabilmekte; bu yönüyle edebiyat sosyolojisi ve tarih yazıcılığında kaynak olma vasfına haiz olmaktadır.

Çalışmaya konu olan kaside de bu çerçevede ele alınmıştır. Halvetiye'nin Nasuhiye kolunun kurucusu Nasuhi-zadenin torunlarından Mehmet Samih, ilim ve irfan sahibi bireyleri ile temayüz eden ailenin 19. yüzyılın ikinci yarısındaki temsilcisidir. Manzumeden, şairin Mustafa Paşa ile hususi bir dostluğunun olduğu anlaşılmaktadır. Paşa, kayıtlara göre Üsküp eyaleti valiliği görevini ifa ettiği Mart 1860-Temmuz 1863 tarihleri arasında Kosova'da Sırp azınlığın tedibinde başarılı olmuştur. 1876'da tamamen bağımsız bir devlet haline gelecek olan Sırbistan'ın sınırları dışında kalan Sırp azınlığın şiddete ve kan dökmeye dayalı ayrılma siyaseti, en son acı örneğini 1992-1995 Bosna savaşında vermiştir. Bir vali için yazılmış methiyede kısa da olsa Sırp meselesinden bahsedilmesi olayın toplumda nasıl bir aks-i seda doğurduğunu yansıtmaktadır. Bu yönü ile yakın tarihimizin çok karmaşık seyri içinde, basiretli yöneticilere olan ihtiyacı ve kişilerin tarih yapıcı rolleri üzerinden farklı tedailer yapmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arslantaş, Selim (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp İsyanları (1804-1815)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara: Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ayhan, Halis (2010). Arnavut ve Sırp Savları Bağlamında Kosova'nın Sahipliği Sorunu. *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, 79, 23
- Comyn-Platt, Sir Thomas (1906). *The Turk in the Balkans Rivers*. New Jersey: Princeton Üniversitesi Press
- Damianopoulos, Ernest N. (2012). *The Macedonians, Their Past and Present*, New York: Palgrave Macmillan
- Demirel, Nuri (2005). Kosova'nın Dinamikleri. *Sosyoloji Konferansları*, S. 32, Ocak, s. 55-73
- İnbaşı, Mehmet (2012). Üsküp. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, TDV Yay., s. 377-381.
- Jelavich, Barbara (1999). *History of Balkans, 20th. Century*. V.2 CUP, Cambridge
- Ortaylı, İlber (2008). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları
- Özkan, Ayşe (2011). "Müslümanların Sırbistan'dan Çıkarılmalarının İlk Adımı: 1862 Belgrad Olayları ve Belgrad'ın Bombalanması", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, XXX/50, s. 171-195
- Tanrıöver, Hamdullah Suphi (2007). *İstila Önünde Türk Halkı*. 2. Kitap (Ankara, 1931), pp. 191-2, Aktaran: Ebru Boyar, *Ottomans, Turks And The Balkans: Empire Lost, Relations Altered*, London: Tauris Academic Studies

Uygun, Süleyman (2013). Sırp İsyanı'nın Sosyal Boyutuna Dair. *Türk Tarihinde Balkanlar*, (Ed. Zeynep İskefiyeli-M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı) Cilt I, Sakarya: Sakarya Üniv. Yayınları, s. 633-650
Yahya Kemal (1997). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: Fetih Cemiyeti, Özal Matbaası
Yiğit, Yücel (2009). *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Prizren*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü
<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5008> Erişim tarihi: 05.09.2018

METİN

(2a) Kaside ve Tarih-i Avdet-i Sa'd Menkâbet-i Kumandan ve Vâli-i Eyâlet-i Üsküb Hazret-i Mustafa Paşa, "mâ yurîdu ve mâ yeşâ" ez Mes'ele-i Sırb der Medine-i Prizren

Terkipsiz hali: Medine-i Prizren'de Sırp Meselesi'nden ("yessera'llâhu bi'l-hayri) mâ-yürîdü ve mâ-yeşâ" Sa'd Menkâbetli Kumandan ve Üsküb Eyâleti Vâlisi Hazret-i Mustafa Paşa Kasidesi ve Avdet Tarihi

Günümüz Türkçesi ile: Prizren Şehrinde Sırp Meselesinden Arzu ettiği ve İsteddiği Her Hayırlı olan işini Allah'ın Kolaylaştırdığı Menkabesi Kutlu kumandan ve Üsküb Eyâleti Vâlisi Hazret-i Mustafa Paşa Kasidesi ve (İstanbul'a) Dönüşüne Tarih

Dîni nusretle Hüdâ ihyâ irâdet eyledi
Hazret-i Abdülazîz Hân'ı inâyet eyledi

Âlem olmuşken esîr-i bister-i derd-i helâk?
Makdemi el-hâk devâ-bahş-ı ifâkat eyledi

Ol şehinşâh-ı muazzam ol şeh-i vâlâ-himem
Dest-i lütfun sâyebân-ı raiyyet eyledi

Bâd ü nasr u fevz etmekte bihamdillâh vezân
Gülşen-i âlem zihî kesb-i tarâvet eyledi

Kalması âyine-i mülk üzre âsâr-ı gubâr
Revnakın buldı cihân def'-i küdüret eyledi

Kalması şübhe müceddid olduğın ol Hüsrev'in
An be an meşhûd olan hâlet delâlet eyledi

Tâb-ı adlinden o hâkânın adem-âbâda dek
Zulm ü şer bîm-i hirâsından azîmet eyledi

Yâdına gelmez zamânında fiten bir kimsenin
Gerçi Sırbistân tuğyâna cesâret eyledi

(2b)

Kâr-fermâ bir vezîrine o şâh-ı nîk-baht
Bu işin itmâmını emr ü işâret eyledi

Ol vezîrin eyleyüb ya'nî kumandân-ı cünûd
Seyf der-kabz olmadın düşmen itâ'at eyledi

Bir vezîrdir kim vezîr amma vezîr ibn-i vezîr
Hak yed-i teeddisine mülki emânet eyledi

Hem vezîr ü hem müşîr ü hem dilîr ü hem müdür
Hak bu evsâfı ana ancak inâyet eyledi

Nâmdâş-ı mefhar-i âlem hidîv-i muhterem
Zât-ı Hayder-sîretin Sıddîk-haslet eyledi

Ol kumandân-ı şecâat-iktirânın himmeti
Sırb ber Sırb iş almayın? kesb-i sühûlet eyledi

Gördi tedbîr-i dilîr-i âsafı kennâz-ı Sırb
Der-akab irsâl-i esfâr-ı nedamet eyledi

Hamd ola ol gâile dünyâdan oldu ber-tarâf
Ol vezîr-i din-perverdir ki gayret eyledi

Nice yıldır ki ahâlî-i kılâ'-i Belgrâd
Havf-ı düşmenden ne ârâm u ne râhat eyledi

Mahz-ı ra'y-i sâibindendir o kân-ı şefkatin
Ehl-i îmân yerlerin cây-ı selâmet eyledi

(3a)

Kârı bu emr-i azîmin çend-mâh içre hemân
Ol hidîvin himmetle hüsn-i gâyet eyledi

Mevki'-i tahsîni tezyîn eyleyüb bu hidmeti
Şükr ü sâpâşın bütün erkân-ı devlet eyledi

Nice erkân itmesün zâtıyla lillâh iftihâr
Kimdir âyâ dîn ü mülke böyle hizmet eyledi

Zâtını himmetle kıldı matla'-ı nazm-ı senâ
Nâmını ser-levha-i divân-ı rif'at eyledi

Tab'ını sernâme-i mecmua'-i fazl u kemâl
Hulkını dibâce-pîrâ-yı fetânet eyledi

Her ne emretse kader ifâsına eyler şitâb
Her ne hükmetse kazâ icrâya sür'at eyledi

Nazra-i evvelide eyler cevher-i ferdi dü nîm
Hikmet-i Hak akl u fikrin cây-ı hayret eyledi

Yüz koyub hâk-i derinde í tirâfa Bû Ali
Da'vî-i hikmetde izhâr-ı nedâmet eyledi

Ra'y u kasdı üzredir devri sipihrin dâimâ
Emrine sükkân-ı heft ü mîn itâ'at eyledi

Zâtıdır pirâye-bahş-ı mesned-i ra'y-i hured
Dergehin Bârî melâz-ı ehl-i hikmet eyledi

Âsitânın kıldı Hak hâcet-revâ-yı hâs u âm'
Âsitîn eger min ceyb-i semâhat eyledi

(3b)

Tayy olur namı sahâvet mebhasinde hâtemin
Cûd u ihsânı Hüdâ ana tabî'at eyledi

Âsafâ-bende nevzâ server-edâ dâverâ
Zâtını mevlâ medâr-ı kâr-ı devlet eyledi

Sensin ol düstûr-ı âlf-menkabet kim tâ ezel
Hak serîr-i dânişi zâtınla zînet eyledi

Sensin ol eşheb-süvâr-ı arsa-i şecâ'at kim
Zîr-i na'l-i esbine Rüstem dehâlet eyledi

Sensin ol şîrâze-bend-i nüsha-i islâh-ı kevn
Aklını Feyyâz miftâh-ı dirâyet eyledi

Gevher-i nâ-yâb-ı zâtın ile pür-zerrîn yine
Hâiz-i gencine-i şân ü şerâfet eyledi

Gurre-i ğarrâ-i yümn-i avdetin ey mihr-işân
Heb görenler hak bu kim ıyd-i meserret eyledi

Geldi paşamız bihamdillâh selâmetle diyû
Birbirin halk tehniye itmekde sebkât eyledi

Nice mesrûr olmasun 'âlem kudûmünden senin
Sâye-i adlinde herkes istirâhat eyledi

Afvine mağrûr olub böyle perişân-zihin iken
Hâme evsâfında birkac söz kitâbet eyledi

(4a)

Çok kusûr itdim senâ vü medhinde Âsafâ
Gerçi evsâfın Te'âlâ bî nihâyet eyledi

Ben yine itmezdim medhinde kusûr amma felek
Cevr-i nâ-cesbânı hrmen-sûz-i tâkat eyledi

Mübtelâ-yı deyn idüb itdi esîr-i genc-i gam
Nakd ü vakt-i ıyşimi berbâd-ı zucret eyledi

Yohsa ben bir şâir-i mu'ciz-beyânım kim benim
Hak dil-i pür-feyzimi kân-ı belâgat eyledi

Ben o hurşîd-i cihân-ârâ-yı nazmum pertevim
Âlem-i ma'nâyı pür nûr-ı izâet eyledi

Şâhid-i endişem öğretti o edâ vü şiveyi
Şûh-ı tab'ımdan cihân kesb-i nezâket eyledi

Hüsn-i tab'ım sıyt-ı Hasânı unutturdı benim
Şöhretim âsâr-ı eslâfı izâa't eyledi

Ziver-i taht-ı fesâhat olalı sultan-ı dil
Kışver-i nazmum tenâfürden berâet eyledi

Bu kasîde hüccetimdir müddeâmın sıdkına
Bu gazel-i adl üzere mazmûnun şehâdet eyledi

Sabr u sâmânım amân bir şûh gâret eyledi
Ol harâmî-zâde bak bana ne hâlet eyledi

(4b)

Eyleyüb ağyârı her dem mahrem-i bezm-i visâl
Aşıkın sermest-i hicr ü câm ü firkat eyledi

Gösterüb evvel nezâketle ser-i zülf-i vefâ
Sonra ol zâlim cefâ rûyin irâet eyledi

Çeşm-i ol hâkân-ı hüsnün aldı mülk-i fitneyi

Gamzesi teshîr-i buldân-ı melâhat eyledi

Sâmihâ ol yâr-ı nahvet-perverin biçâre dil
Rûzî-i vaslın tehallîden ferâgat eyledi

İrdi pâyâna kasîde hem gazel-i nazm-âverân
Söz hitâmında duâyı hüsn-i âdet eyledi

Ber-kârâr itsün Hüdâ tahtında şâh-ı a'zamı
Gerdiş-i çarh-ı fesâd u şer sükûnet eyledi

Ömrün efzûn ide ol düstûr-ı kadrin dahi
Sırb'ın islâhında bezl-i sa'y ü miknet eyledi

Çıkdı bir târîh hâmem söyledi müjde deyüb
Mustafa Paşâ-yı âlî-nâm avdet eyledi